УДК 616-056.2-053.5:338.45.001.57

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОЛІПШЕННЯ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ ВЕЛИКОГО ПРОМИСЛОВОГО МІСТА

Т.М. Бухановська, Л.О. Мальцева, В.М. Якимець (Київ, Макіївка)
ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»
КМУ «Дитяче клінічне територіальне педіатричне об'єднання м. Макіївки Донецької області»

Резюме. *Наведено сучасні підходи щодо збереження та поліпшення здоров'я школярів. Підкреслено, що вирішення проблеми здоров'я дітей можливе за умови міжсекторальної взаємодії та поєднання зусиль різних установ і закладів: системи освіти, системи охорони здоров'я і служби зі справ дітей, сім'ї та молоді, та, безумовно, батьків.*

Ключові слова: *здоров'я школярів, фактори впливу навколишнього середовища, функціонально-організаційна модель збереження та поліпшення здоров'я школярів.*

Сьогодні на тлі зменшення загальної чисельності населення спостерігається погіршення стану здоров'я дітей, тому питання щодо поліпшення здоров'я дитячого населення потребує невідкладного вирішення [1].

Серед дітей шкільного віку відмічається негативна тенденція щодо динаміки рівнів захворюваності, поширеності хвороб та інвалідності внаслідок захворювань [2; 3; 6]. До школи приходить 20–27% здорових дітей, 10% першокласників мають затримку психічного розвитку. Лише 2–5,7% дітей закінчують школу здоровими, 52,6% випускників мають морфо-функціональні порушення, а 36–42% страждають на хронічні захворювання [4].

Особливо це стосується екологічно несприятливих регіонів, до яких належить Донецька область. Рівні захворюваності та поширеності хвороб серед підлітків у Донбасі вищі за середньоукраїнські, які у 2008 р. становили відповідно 9242,1 і 18056,9 випадку на 10 тис. дитячого населення [7].

Ефективність лікувально-профілактичної допомоги дітям залежить від адекватності організаційно-медичних заходів, заснованих на принципах доказової медицини щодо запобігання негативним тенденціям у динаміці здоров'я дитячої популяції, та від реформування сучасної системи охорони здоров'я.

За даними літератури, причини високого рівня соціальної значущості здоров'я підростаючого покоління полягають, з одного боку, у тому, що діти більш чутливі до впливу небезпечних факторів навколишнього середовища (особливо на процеси дозрівання фізіологічних систем), а з іншого – діти є потенціалом для подальшого розвитку держави.

Останніми роками в наданні медичної допомоги дитячому населенню впроваджено сучасні технології, спрямовані на підвищення її якості, покращення рівня задоволеності родини, поліпшення стану здоров'я дітей, а також на зниження захворюваності дитячого населення та його смертності.

Проведений нами аналіз наукових літературних джерел стосовно питання здоров'я дитячого населення та організації надання йому медичної допомоги свідчить, що загалом державна політика у сфері охорони здоров'я дітей і підлітків передбачає реалізацію та відповідальність за виконання заходів щодо забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, попередження захворювань, зниження ризиків, пов'язаних із забрудненням та шкідливим впливом факторів довкілля на здоров'я населення в цілому і дітей та підлітків зокрема:

- створення умов для формування та стимулювання здорового способу життя, удосконалення гігієнічного виховання і навчання населення, особливо дітей та молоді, посилення боротьби зі шкідливими звичками, розвиток фізичної культури і спорту;
- забезпечення умов для всебічного гармонійного фізичного та психічного розвитку дитини, починаючи з народження, оптимальних умов побуту, виховання і навчання [7].

Мета роботи – науково обґрунтувати оптимізовану функціонально-організаційну модель збереження та поліпшення здоров'я дітей великого промислового міста.

Методи: соціологічного дослідження (500 батьків, 500 дітей), концептуального моделювання, бібліосемантичний.

Результати дослідження та їх обговорення

У сучасних умовах стан здоров'я дітей погіршується. Особливо це стосується промислових регіонів, до яких належить м. Макіївка Донецької області, де спостерігається поєднання впливу несприятливих чинників зовнішнього середовища: надмірно висока концентрація промисловості, яка призводить до екологічної небезпеки, негативні соціально-гігієнічні фактори. З метою вирішення цих проблем виникла потреба в розробці та впровадженні оптимізованої функціонально-організаційної моделі збереження та поліпшення здоров'я школярів великого промислового міста.

Стратегічним напрямком моделі є поліпшення стану здоров'я дітей шкільного віку, зниження рівня захворюваності, хронізації патології та інвалідності (при використанні організаційних технологій з доведеною ефективністю).

Центральним елементом розробленої моделі є створення міської Координаційної ради зі збереження та поліпшення здоров'я дітей (далі – Координаційна рада), яка співпрацює з міською держадміністрацією та міською радою. Створюючи Координаційну раду, ми враховували демографічні, соціальні та екологічні фактори ризику, що спостерігаються в Донецькому регіоні та впливають на стан здоров'я дітей.

Основна робота з організації заходів стосовно збереження та поліпшення здоров'я школярів покладається на медпрацівників, сім'ю, заклади освіти. Основними функціональними обов'язками дільничних лікарів-педіатрів та медичних сестер є: повідомляти центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді про виявлення сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; надавати медичну та медико-консультативну допомогу; забезпечувати (за направленням центру соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді) консультування медпрацівниками в закладах охорони здоров'я сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Медичні працівники сприяють поширенню соціальних реклам з питань ЗСЖ та відповідального батьківства, забезпечують санаторне лікування дітей із сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, інформують центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді про сім'ї, батьків або осіб, які їх замінюють, про невиконання своїх батьківських обов'язків (у зв'язку зі зловживанням алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо) або про порушення прав та інтересів дитини.

У м. Макіївці функціонують різні заклади охорони здоров'я, діяльність яких спрямована на надання профілактичної та лікувально-діагностичної допомоги дітям. Центр планування сім'ї та перинатальний центр займаються питаннями підготовки до вагітності, планування народження дитини, профілактикою пренатальних захворювань, проводять скринінгові дослідження, неонатологічний нагляд.

Спеціалізована медична допомога дітям надається ДКТМО. Лікарі цього закладу здійснюють профілактичну, лікарняну, диспансерну, оздоровчу та просвітницьку роботу серед дитячого і дорослого населення. ДКТМО – це методичний центр для усіх дитячих поліклінік міста.

На міський центр здоров'я покладається значна робота з пропаганди здорового способу життя: семінари, тренінги, наглядна агітація.

Центр з профілактики ВІЛ-СНІДу виявляє та диспансеризує ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД, надає їм соціально-реабілітаційну допомогу, займається профілактикою соціально значущих захворювань.

Значну проблему серед молоді становлять алкоголізм та наркоманія, долати які допомагають лікарі наркодиспансеру, а також вищезазначені центри, «Клініка, дружня до молоді», та усі лікувально-профілактичні заклади міста.

Лікарня відновного лікування та центр реабілітації проводять реабілітацію дітей з ураженням нервової системи та опорно-рухового апарату.

Одним з елементів роботи Координаційної ради повинна бути співпраця закладів охорони здоров'я, міської санітарно-епідеміологічної станції, відділу екології в проведенні моніторингу екозалежних захворювань і своєчасного впровадження заходів щодо усунення небезпечного впливу забруднювачів на здоров'я населення, проведення моніторингу за станом навколишнього середовища та розробки заходів з мінімізації шкідливого впливу забруднювальних речовин на організм дитини.

Суттєву роль у формуванні здоров'я підростаючого покоління відіграють соціальні фактори. З метою подолання сімейного неблагополуччя, захисту прав членів сім'ї, створення умов для нормального розвитку і виховання дітей у сім'ях, попередження насильства в сім'ї тощо до складу Координаційної ради потрібно залучити представників управління у справах сім'ї, молоді та спорту, а також управління праці та соціального захисту населення, яке сприяє працевлаштуванню працездатних членів сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, залученню до оплачуваних громадських робіт осіб з числа сімей, що знаходяться під соціальним супроводом центру соціальної служби для дітей, сім'ї та молоді.

Система соціального захисту населення вирішує питання стосовно: матеріальної підтримки багатодітних сімей; житлових проблем сімей з дітьми; медичного забезпечення та оздоровлення дітей-інвалідів. До її функцій входять: соціально-економічні, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, інформаційні, юридичні послуги та послуги з працевлаштування.

Шкільний вік – це перехідний етап між дитинством та дорослою людиною, і на заклади освіти покладається формування фізичного та психологічного здоров'я школярів. До функціональних обов'язків працівників освіти належать: повідомляти соціальні служби про виявлення сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; проводити внутрішній облік дітей, які потребують посиленої уваги з боку педагогічного працівника, соціального педагога; інформувати про це службу у справах неповнолітніх і центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді; забезпечити роботу шкільного психолога з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах; створити при навчальних закладах об'єднання батьків, громадськості щодо забезпечення впливу на дітей із сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; проводити профілактичну та просвітницьку роботу з дітьми, молоддю, схильними до правопорушень; вживати невідкладних заходів щодо активного залучення до громадської та гурткової роботи в загальноосвітніх школах та позашкільних навчальних закладах; проводити інформаційно-профілактичні заходи щодо підготовки молоді до самостійного життя, формування відповідального батьківства, створення позитивної моделі сім'ї, профілактики жорстокого поводження в родинах; сприяти розповсюдженню соціальної реклами з питань профілактики здорового способу життя.

До закладів управління освіти належать дитячі дошкільні заклади, школи, ліцеї, гімназія, вищі та середні навчальні заклади, професійно-технічні училища. Функціями цих закладів є виховання здорової, гармонійно розвинутої людини. З цією метою нами запропоновано впровадження уроків валеології, починаючи з дитячих дошкільних закладів.

У суспільстві існує думка, що дитина молодшого віку потребує більшої уваги дорослих, а дитина старшого віку повинна бути більш самостійною. Однак проведене нами попереднє соціологічне дослідження свідчить, що економічна нестабільність, непоінформованість самих батьків з питань профілактики соціальних хвороб, незацікавленість та брак часу призводять до того, що власні проблеми з батьками розділяє тільки 75,8%±3,9% дітей респондентів, рідко – 14,4%±1,7%, зовсім не розділяє – 9,8%±1,7% дітей. З опитаних батьків 36,2%±2,7% респондентів не розмовляють з власною дитиною стосовно можливих шляхів передачі та поширення ВІЛ/СНІДу. Тому нами запропоновано створення міжсекторальної взаємодії, спрямованої на формування у батьків відповідального ставлення до дітей. При цьому необхідно поєднати зусилля різних установ і закладів: системи освіти, системи охорони здоров'я та служби зі справ дітей, сім'ї та молоді, і насамперед батьків. Забезпечити цей ланцюжок можливо за умови створення єдиної програми «Школа за здорову родину».

«Школи відповідального батьківства» функціонували і раніше, але вони цілком спрямовані на підготовку вагітних жінок, їхніх партнерів та членів сім'ї до забезпечення здорового перебігу вагітності, фізіологічних пологів, народження здорової дитини, нормального перебігу післяпологового періоду та розвитку дитини раннього віку (до 3 років життя).

На відміну від існуючих, розроблена програма «Школа за здорову родину» розрахована на роботу з батьками, які мають дітей шкільного віку. Програма спрямована на: підвищення інформованості та поліпшення навичок у батьків стосовно налагодження спілкування з власними дітьми, формування відповідального ставлення до батьківства; позитивну динаміку показників, пов'язаних зі станом здоров'я школярів, зокрема, формування мотивації здорового способу життя серед батьків та в їхніх родинах; підвищення рівня обізнаності батьків з питань психології дитячого віку, правильної організації робочого дня дитини, адекватного фізичного, психічного навантаження, організації раціонального харчування, навичок виховання морально-духовної та життєво-компетентної особистості. Макіївка – промислове місто з підвищеним рівнем забруднення повітря та ґрунту, тому одне заняття «Школи за здорову родину» необхідно присвячувати існуючим проблемам стану навколишнього середовища і впливу негативних чинників на здоров'я дітей з наданням рекомендацій щодо мінімізації шкідливого впливу.

Запропонована програма «Школа за здорову родину» складається з двох тренінгів. Тренінг 1 складається з 5 занять (тривалістю 1 година кожне) для батьків, які мають дітей молодшого та середнього шкільного віку. Цей тренінг передбачає інформування батьків щодо: стану навколишнього середовища промислового міста; впливу негативних чинників на стан здоров'я дітей; особливостей психології дитячого віку; організації режиму дня дитини шкільного віку; формування серед батьків мотивації до здорового способу життя; організації раціонального харчування школяра.

Тренінг 2 призначено для батьків, які мають дітей старшого шкільного віку, та складається з 6 занять (тривалістю 1 година кожне). Тренінг передбачає інформування батьків стосовно: негативних факторів, які впливають на організм дитини, та заходів з їх мінімізації; особливостей психологічних змін підлітка; раціональної організації робочого дня та відпочинку дитини; формування мотивації серед батьків до здорового способу життя, а також передбачає навчання батьків спілкуванню з дітьми щодо статевих відносин, профілактики нарко- і токсикоманії, небажаної вагітності, захворювань, які передаються статевим шляхом, ВІЛ-інфекції.

За результатами проведеного нами анкетування дітей 17-річного віку, лише 41,8%±2,9% респондентів вже визначилися з приводу майбутньої професії. Тому

п'яте заняття тренінгу 2 присвячено орієнтуванню дитини на майбутнє. З цією метою запропоновано схему зв'язків стосовно впливу різних інформаційних елементів (сім'ї, ЗМІ, закладів загальної та професійної освіти, охорони здоров'я, громадських організацій, відділу зі справ сім'ї та молоді) на вибір дитиною майбутньої професії.

Виховання здорової дитини є однією з пріоритетних завдань і ряду громадських організацій: спілки жінок м. Макіївки, батьківських комітетів при школах, благодійного фонду «Здоров'я нації», молодіжної організації «Март-ін-клуб», притулку «Доброго Пастиря». Ці організації пропагують здоровий спосіб життя, організовують семінари, тренінги, конференції з цих питань. До завдань молодіжної організації «Март-ін-клуб» входить пропаганда здорового способу життя серед молоді, виховання неблагополучних підлітків, крім того, вона є організатором гуртожитку для молодих безпритульних матерів-одиначок. Притулок «Доброго Пастиря» виховує дітей із неблагополучних родин, дітей-сиріт. Громадські організації роблять суттєвий внесок у збереження та поліпшення здоров'я дітей.

На ЗМІ (друковані видавництва, радіо та телебачення) покладається функція пропаганди здорового способу життя, висвітлення проблем сучасної молоді та надання інформації стосовно заходів щодо їх вирішення, соціальна реклама.

Формою реалізації оптимізованої моделі є міжсекторальна взаємодія всіх структур, які впливають на формування, збереження та поліпшення здоров'я дітей. У своїй роботі Координаційна рада повинна керуватися чинною нормативно-правовою базою та розробленим Положенням про Координаційну раду.

Основні завдання Координаційної ради, які мають бути вирішені для досягнення основної мети: забезпечення міжсекторальної взаємодії між установами-членами Координаційної ради та міською держадміністрацією і міською Радою; визначення пріоритетних напрямків у системі збереження та поліпшення стану здоров'я дитячого населення міста, вивчення і прогнозування показників стану здоров'я у дитячому та підлітковому віці; моніторинг розвитку екозалежних захворювань у дітей; розробка та впровадження заходів з мінімізації впливу негативних факторів навколишнього середовища на стан здоров'я дітей.

У місті і раніше впроваджувалися розробки більшості цих напрямків, однак не було єдиної системи. Зі створенням Координаційної ради, до складу якої повинні ввійти всі зацікавлені служби на чолі із заступником міського голови з питань освіти та охорони здоров'я, впроваджено єдину міжсекторальну взаємодію, поєднано функції та зусилля стосовно поліпшення здоров'я дітей.

Висновки

З метою зниження рівнів захворюваності, поширеності хвороб, інвалідності та смертності дітей розроблено оптимізовану функціонально-організаційну модель збереження та поліпшення здоров'я школярів великого промислового міста, яка передбачає створення Координаційної ради для міжсекторальної взаємодії структур і установ, що впливають на реалізацію мети. Основними завданнями Координаційної ради є забезпечення єдиної міжсекторальної взаємодії, визначення пріоритетних напрямків у системі збереження та поліпшення здоров'я дитячого населення міста, аналіз функціонування системи управління з питань збереження та поліпшення здоров'я дітей, аналіз заходів контролю та управління питань, що впливають на показники (індикатори) здоров'я дитячого населення, поєднання функцій та зусиль стосовно поліпшення здоров'я дітей.

Один з елементів моделі полягає у створенні міжсекторальної взаємодії, спрямованої на формування у батьків відповідального ставлення до дітей. При цьому необхідно поєднати зусилля різних установ і закладів: системи освіти, системи охорони здоров'я та служби зі справ сім'ї та молоді. Впровадження цього ланцюжка можливе при створенні програми «Школа за здорову родину».

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у спрямуванні та впровадженні застосування оптимізованої функціонально-організаційної моделі поліпшення здоров'я дитячого населення в екологічно несприятливих регіонах України.

Список літератури

1. *Антипкін Ю. Г.* Наукові та практичні проблеми збереження здоров'я дітей України / Ю. Г. Антипкін // Врачебная практика. – 2007. – № 1. – С. 7–11.
2. *Баранов А. А.* Состояние здоровья современных детей и подростков и роль медико-социальных факторов в его формировании / А. А. Баранов, В. Р. Кучма, Л. М. Сухарева // Вестник Рос. АМН. – 2009. – № 5. – С. 6–11.
3. *Бурханов А. И.* Состояние здоровья учащихся школ различного профиля / А. И. Бурханов, Т. А. Хорошева // Гигиена и санитария. – 2006. – № 3. – С. 58–61.

4. *Корінчак Л. М.* Пріоритетні звички здорового способу життя серед молоді / Л. М. Корінчак, І. В. Корінчак // Формування здоров'я дітей, підлітків та молоді в умовах навчально-виховного закладу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17–19 квітня 2006 р., м. Суми. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – С. 157–160.
5. *Про* охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. №2402-Ш // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №30. – Ст. 142.
6. *Ситуационный* анализ системы оказания медпомощи детям школьного возраста в Украине / Р. А. Моисеенко, Л. В. Квашнина, В. В. Залеская, В. Б. Педан // Перинатология и педиатрия. – 2009. – № 1. – С. 10–22.
7. *Современные* закономерности возникновения и распространенности болезней среди подростков в условиях Донбасса / В. И. Агарков, С. В. Грищенко, Н. В. Бугашева, И. В. Коктышев // Україна. Здоров'я нації. – 2009. – № 1–2 (9–10). – С. 112–117.

Функционально-организационная модель сохранения и улучшения здоровья школьников большого промышленного города

Т.Н. Буховская, Л.О. Мальцева, В.Н. Якимец (Киев, Макеевка)

Представлены современные подходы к сохранению и улучшению здоровья школьников. Подчеркивается, что решение проблемы здоровья детей возможно при условии межсекторального взаимодействия и объединения усилий разных учреждений: системы образования, системы здравоохранения и службы по делам детей, семьи и молодежи, и, безусловно, родителей.

Ключевые слова: здоровье школьников, факторы влияния окружающей среды, функционально-организационная модель сохранения и улучшения здоровья школьников.

Functional and organizational model of preservation and improvement of schoolchildren health of the big industrial city

T.M. Buhanovska, L.O. Maltseva, V.M. Yakymets (Kyiv, Makeyevka)

Modern approaches to preservation and improvement of schoolchildren health have been submitted. It is emphasized, that the decision of problem of children health probably under condition of intersectoral interactions and associations of efforts of different establishments: education system, systems of health care and service on affairs of children, families and youth, and, first of all, parents.

Key words: schoolchildren health, factors of influence of an environment, functional and organizational model of maintenance and improvement of schoolchildren health.

Рецензент: канд. мед. наук, доц. Г.К. Северин.